

**องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านตำแย  
ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอุบลราชธานี**  
**The Knowledge and Local Wisdom of Baan Donmoo Community,  
Baan Tamyae Community, Ratchathani Asoke Community, and the  
Sufficiency Economy Practice Community of Ubon Ratchathani**

**ร้อยขวัญพุทธ มุ่งมาจน**

หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนาบูรณาการศาสตร์ คณะบริหารศาสตร์  
มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

**บทคัดย่อ**

ปัจจุบันชุมชนทั่วไปมีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ คุณธรรม จริยธรรม สุขภาพ วิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือ การละเลยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นทุนทางปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน จากการศึกษา 4 ชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี ที่มีระดับความเคร่งครัดในด้านศีลธรรม คุณธรรมจริยธรรมเรียงจากมากไปหาน้อยตามลำดับ คือ ชุมชนราชธานีอโศก ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง อำเภอวารินชำราบ ชุมชนบ้านดอนหมู อำเภอตระการพืชผล และชุมชนบ้านตำแย อำเภอม่วงสามสิบ โดยการสำรวจข้อมูลจากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์และการสังเกต พบว่า ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นมีดังนี้ ชุมชนบ้านดอนหมูและชุมชนบ้านตำแย เริ่มต้นที่การรับรู้ปัญหาแล้วรวมตัวกันของชาวบ้านทำกิจกรรมชุมชน จนสามารถพึ่งตนเอง ชุมชนราชธานีอโศก และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุมชนชาวอโศก ชาวชุมชนมุ่งเน้นการถือศีลปฏิบัติธรรม เสียสละให้สังคม อยู่กันแบบเอื้อเฟื้อเกื้อกูล แบ่งปันกันเสมือนญาติ ชุมชนราชธานีอโศกให้ความสำคัญในผู้นำทางจิตวิญญาณที่มีภูมิปัญญาความสามารถพิเศษเฉพาะตน มากกว่าทุกชุมชน ทั้ง 4 ชุมชนมีผู้นำโดยระบบอาวุโส ไม่ได้ยึดผลประโยชน์ส่วนตนหรือความพึงพอใจเป็นที่ตั้ง จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ชุมชนที่เห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นจะรอดพ้นจากการครอบงำของกระแสโลกาภิวัตน์

**คำสำคัญ:** ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชน การมีส่วนร่วม การพัฒนาด้านจิตใจ คุณธรรม (ศีลธรรม จริยธรรม)

### Abstract

Modern communities face economic, moral, ethical, health, and environmental problems which impact on their ways of life. One factor to be considered in this scenario is the lack of knowledge and local wisdom, an intellectual resource of each community. This study examined four communities in Ubon Ratchathani – Ratchathani Asoke, the Sufficiency Economy Practice in Warin Chamrab district, Baan Donmoo in Trakan Puetpol district, and Baan Tamyae in Muangsamsip district. These communities were models of moral, virtuous, and ethical practices, the first mentioned being the most strict and the fourth being the least strict. This study obtained data from questionnaires, interviews, and observations. Results showed that Ratchathani Asoke and the Sufficiency Economy Practice communities were Buddhist practices in which the members lived together like a large family. They gave more importance to spiritual leaders with personal wisdom than the other communities. Baan Don Moo and Baan Tam Yae communities recognized problems and then gathered their members together and instructed them to solve the problems to make their communities self-dependent. However, all four communities had a seniority system without personal benefit or satisfaction. The study showed that communities which value local wisdom are protected from domination by globalization.

**Keywords:** Knowledge, Local wisdom, Community, Participation, Mind development, Ethics, Morality

### บทนำ

การศึกษานี้ นอกจากเรียนรู้ในสถานศึกษาแล้วคนจะเรียนรู้ด้วยตนเอง มีอิสระในแง่ปัจเจกบุคคลสูง เรียนรู้จากคอมพิวเตอร์ หนังสือพิมพ์ หอกระจายข่าว วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ การเรียนรู้เป็นลักษณะแนวตั้ง แหล่งความรู้จะมีอำนาจมากกว่า ผู้เรียนส่วนมากเป็นเพียงผู้รับข้อมูลข่าวสาร โอกาสที่จะได้ความรู้จากการปฏิบัติในชีวิตจริงอย่างวิพากษ์วิจารณ์มีน้อยลง ทำให้การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม วิธีชีวิตของคนในชุมชน ผิดไปจากชุมชนในอดีตที่ล้วนมีกลไกเอื้อต่อการเรียนรู้อย่างมาก การแลกเปลี่ยนหรือถ่ายทอดจากคนสู่คนลดน้อยลง ขาดโอกาสที่จะเรียนรู้ซึ่งกันและกัน กลไกการเรียนรู้ภายในชุมชน สูญหายไปมาก (สัญลักษณ์ เทียมถนอม, 2543; อุทัย ดุลยเกษม, 2545) ก่อให้เกิดปัญหา ด้านเศรษฐกิจ คุณธรรม จริยธรรม สุขภาพ วิธีชีวิต สิ่งแวดล้อม เช่น เกิดภัยพิบัติรุนแรง น้ำท่วมครั้งใหญ่

ในปี 2553-2554 มูลค่าความเสียหายสูงถึง 2.3 ล้านล้านบาท (วิกิพีเดีย, 2555) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีอัตราการเจ็บป่วยด้วยโรคมะเร็งตับ มะเร็งในถุงน้ำดีสูงที่สุดในโลก เยาวชนดื่มของมีแอลกอฮอล์มากกว่าประชาชนทั่วไปถึง 30 % ส่งผลให้ความจำไม่ดี ใจคิดต่าง ชี้นำเกิดปัญหาทะเลาะวิวาท และอุบัติเหตุ โดยเฉพาะผู้หญิงที่เมาไม่รู้ตัวเป็นสาเหตุของการตั้งท้องโดยไม่ตั้งใจสูงถึง 3 เท่า การศึกษาเป็นแบบตัวใครตัวมัน มีผลมาจากสิ่งแวดล้อมสังคม เช่น สื่อโทรทัศน์ สื่ออินเทอร์เน็ต ดิจเกม เห็นตัวอย่างที่ไม่เหมาะสม ใช้สื่อไม่ถูกทางและเสียเวลาไปกับการใช้สื่อมากเกินไป ระบบการศึกษาดึงคนออกจากท้องถิ่น เยาวชนย้ายเข้าสู่เมือง เพื่อการศึกษา ซึ่งผลิตคนออกมารองรับระบบโครงสร้างเศรษฐกิจ จบการศึกษาแล้วก็หางานทำในเมือง ไม่สอนเรื่องท้องถิ่น ทำให้คนรังเกียจอาชีพดั้งเดิมของบรรพบุรุษ จึงทำอะไรไม่เป็นนอกจากรับจ้างที่เรียกว่า “มนุษย์เงินเดือน” (สุวัฒน์ คงแป้น, 2545) คนรู้เรื่องราวที่จำเป็นต่อชีวิตน้อยลงเรื่อย ๆ ขาดความรู้ ความสามารถในการดำเนินชีวิต การจัดการกับสิ่งต่าง ๆ ที่ตนเผชิญอยู่ ชุมชนที่เคยจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ถูกชักนำให้บุกเบิกที่ดินทำกิน และทำการผลิตด้วยเทคโนโลยีทันสมัย ทำลายทรัพยากรธรรมชาติในที่สุด การดำรงชีวิตสันโดษเรียบง่าย โดยระบบเศรษฐกิจพอเพียง ถูกมองว่าเป็นความยากจนล้าหลัง ขาดแคลนภูมิปัญญา และคุณค่าดั้งเดิมถูกทำลาย (สนั่น ชูสกุล, 2552)

ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติ มีพื้นฐานมาจากหลักการทางศาสนา อยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน ในรูปแบบของวัฒนธรรม ประเพณี ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม เป็นพลังปัญญาที่ใช้ได้ผล เกิดการสั่งสม สืบทอดกันมา เช่น การดำรงชีพด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การเคารพนับถือผู้อาวุโสที่มีภูมิธรรมและประสบการณ์มากกว่า เป็นความรู้ที่ให้ความสำคัญในเรื่องคุณธรรม จริยธรรมมากกว่าด้านวัตถุ ชุมชนที่มีปัญหาหลายชุมชน ได้นำความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นทุนทางปัญญา และศักยภาพที่เกิดจากการรวมกลุ่มมาใช้ จนเกิดความกินดีอยู่ดี ที่ตนเองได้ การพัฒนาในช่วงต่อไปต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมคิดร่วมทำฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ เพื่อเป็นทางออกให้ชุมชนชนบทสามารถเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างรู้เท่าทัน สามารถอยู่รอดและพัฒนาสู่ความเข้มแข็งต่อไป

## 1. ชุมชนแห่งการเรียนรู้ในภาคอีสาน

เอกลักษณ์ของความรู้อาเซียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสาน ภูมิปัญญาอีสานจะมีลักษณะเฉพาะตัวค่อนข้างมาก มีความสัมพันธ์ใกล้เคียงกับภูมิปัญญาของกลุ่มวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ลักษณะที่โดดเด่นของภูมิปัญญาอีสานคือ ความหลากหลายและผสมกลมกลืน โดยสภาพที่อยู่ท่ามกลางอาณาจักรที่มีอำนาจ คือ ล้านนา ล้านช้าง พระนคร (เขมร) ราชอาณาจักร

สยาม (อยุธยา รัตนโกสินทร์) และยังมีญวน พม่า และจีนทำให้อีสานเป็นเขตที่มีกลุ่มชนกว่า 20 เผ่าพันธุ์ อยู่รวมกันนับเนื่องมานานหลายศตวรรษ (ประจักษ์ บุญอารีย์, 2553) คนอีสานดำรงอาชีพอยู่ด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ มีการปรับตัวให้สอดคล้องกับการดำรงอยู่ท่ามกลางระบบนิเวศรอบตัว ที่มีลักษณะหลากหลาย ตลอดจนมีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองหรืออาณาจักรต่างๆ ในแต่ละยุคสมัย ทำให้เกิดประสบการณ์ที่สั่งสมถ่ายทอด สืบต่อกันมาในท้องถิ่น เป็น “ภูมิปัญญาอีสาน” หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของผู้คนในภาคอีสาน เป็นมรดกทางปัญญาของสังคมที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต อันแสดงถึงศักยภาพในการปรับตัวของคนกลุ่มต่างๆ ทั้งด้านการผลิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่างๆ ให้สอดคล้องกับวิถีการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติหรือระบบนิเวศรอบตัว สภาพบ้านเรือนของประชาชนในภาคอีสาน ที่นิยมตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นชุมชน แต่ละครอบครัวจะรวมกันอยู่เป็นครอบครัวใหญ่ คือในบ้านจะประกอบด้วยคนหลายรุ่น ตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ลูกหลาน และญาติพี่น้อง ภายในครอบครัวจึงมีการอบรมสั่งสอนทางด้านวัฒนธรรมกันลงมาเป็นทอดๆ ในทักษะด้านการประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตในสังคมและอื่นๆ เช่น ความรู้ความชำนาญในการประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การเคารพผู้อาวุโส และแนวทางการอยู่ร่วมกันภายในบ้าน ความเชื่อ และค่านิยม ต่างๆ ซึ่งสมาชิกทุกคนจะได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัว บนฐานความรัก ความเมตตา เอื้ออาทรต่อกันและสมาชิกยังได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากสังคมที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยผ่านกระบวนการทางสังคมทำให้เกิดภูมิปัญญาท้องถิ่น (เบญจวรรณ นาราสัจ, 2552; เคน จันทรวงษ์, 2549, เสรี ชาเลลา และเรืองยศ จันทรศิริ, 2544)

ภูมิปัญญาอีสาน จัดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเอกวิทย์ ฒกลาง (2544) ได้อธิบายว่าการตั้งถิ่นฐานของชาวอีสาน จะเลือกทำเลที่เข้าถึงธรรมชาติ การเลือกหลักแหล่งทำมาหากิน ใช้ภูมิปัญญาและศักยภาพในการจัดการกับชีวิตในบริบทสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม การอพยพแยกจากหมู่บ้านเดิมไปหาแหล่งทำกินใหม่นิยมรวมหมู่กันในบรรดาคนสายตระกูลเดียวกันก่อน เลือกทำเลอันเหมาะที่จะใช้เป็นแหล่งทำกินใหม่แล้วช่วยกันตั้งศาลปู่ตา เมื่อชาวบ้านเริ่มมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น ก็จะสร้างวัด ในกรณีไม่สามารถเลือกทำเลใกล้แหล่งน้ำธรรมชาติ ชาวบ้านจะร่วมมือกันขุดสระ กักเก็บน้ำไว้ใช้ ส่วนการสร้างบ้านเรือนจะนิยมอยู่รวมกันเป็นกระจุกโดยเลือกที่โคกดอน น้ำไม่ท่วมในฤดูฝน การผลิตขึ้นบุกเบิก ชาวบ้านจะร่วมกันทำทุกอย่างในหลักการพึ่งตนเองแบบ “เห็ดกิน เห็ดอยู่” (ทำกินทำอยู่) โดยพึ่งพิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ สั่งสมความรู้และประสบการณ์ พัฒนาขึ้นเป็นวิถีชีวิตของตนเอง การทำมาหากิน ชาวบ้านจะจัดเวลาทำการผลิตให้เหมาะแก่ฤดูกาล ก่อนถึงฤดูทำนาโดยการพึ่งพาธรรมชาติ ชาวนาจะเอาปุ๋ยคอกมากระจายใส่นา เมื่อถึงฤดูจึงจะไถหว่าน พืชผักที่เก็บมากินเป็นอาหาร

นอกจากที่ปลูกกินเองเล็กน้อยในหมู่บ้านแล้ว ชาวบ้านยังนิยมเก็บพืชผักที่ขึ้นตามธรรมชาติตามหัวไร่ปลายนา หนองน้ำ ในดงในป่า สำหรับเนื้อสัตว์ ชาวบ้านจะหาปลาจากห้วยหนองคลองบึง เป็นกิจวัตร เมื่อได้ปลามากก็จะทำปลาร้าใส่ไหไว้กิน ส่วนเนื้อสัตว์อื่นๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ตามธรรมชาตินั้น ชาวบ้านมีความรู้ในการจับมาเป็นอาหารได้หลายวิธี เครื่องมือเครื่องใช้หรือ ประดิษฐ์กรรมพื้นบ้านนานาชนิด เช่น เครื่องมือในการทำไร่ ทำนา ล่าสัตว์ปรุงอาหาร หรือใช้สอย ในชีวิตประจำวัน ชาวบ้านจะผลิตเองเกือบทั้งสิ้น โดยใช้สูตรธรรมชาติมาประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นของใช้ ที่ซื้อหามีเพียงเล็กน้อย ชาวบ้านเลี้ยงวัวควายไว้ใช้งาน ความสัมพันธ์ของชุมชนอีสาน ชาวอีสานได้จัดระบบความสัมพันธ์ระดับพื้นฐานของชาวบ้านเป็น “คุ้มบ้าน” เดียวกัน ประกอบด้วย คนที่เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติกัน ผู้มีภูมิปัญญามีความชำนาญเฉพาะทางมีอยู่หลายคนแต่ความถนัดเฉพาะตน ผู้นำชาวบ้านแบ่งออกเป็น 2 แบบคือ ผู้นำโดยระบบอาวุโสตามระบบเครือญาติ กับผู้นำตามลักษณะภูมิปัญญาที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะตน มีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่ขยายกว้างออกไปจากสังคมเครือญาติด้วยระบบเครือญาติสมมุติ เช่น ลูกเลี้ยง (ลูกของคนอื่นแต่นับถือกันเหมือนลูก) การผูกเสี่ยว (การผูกมิตรในภาคอีสาน)

รูปแบบของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสาน ความรู้ของชุมชน หรือความรู้ท้องถิ่น เป็นความรู้ในเชิงปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในชุมชน มีพื้นฐานมาจากหลักของศาสนาความรู้ที่ตอบปัญหาเฉพาะชุมชนท้องถิ่นแต่ละแห่ง อยู่ในรูปของวัฒนธรรม ประเพณี แบบแผนความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหรือวิถีชีวิตของคนในชุมชน (สนธยา พลศรี, 2550) ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นพื้นความรู้ที่เกิดจากวิถีชีวิตของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมในชุมชน เป็นการสั่งสมความรู้และสืบทอดกันมา มีทั้งลักษณะที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ลักษณะสำคัญ คือ สะสมมาจากประสบการณ์หรือ ความชัดเจน จากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ ภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง จึงมีความเชื่อมโยงและบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของ กาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญของประสบการณ์ จึงมีความเคารพ ผู้อาวุโสซึ่งมีประสบการณ์มากกว่า เน้นความสำคัญด้านจริยธรรมมากกว่าวัตรธรรม (สีลาภรณ์ นาคทรพรและคณะ, 2539)

เอกลักษณ์ของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในภาคอีสาน คือ ความหลากหลายและผสมกลมกลืน และการอยู่อาศัยหรือวิถีชีวิตแบบชุมชนเกษตร การปรับตัวให้สอดคล้องกับระบบนิเวศรอบตัว การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากครอบครัวและสังคมที่ดำรงอยู่ ภูมิปัญญาอีสานเกิดจากกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่สั่งสมภายใต้บริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อมของภาคอีสาน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมซึ่งแสดงออกในลักษณะของการดำเนินชีวิต การบริหารจัดการทรัพยากร การประกอบอาชีพ โดยอาศัย

ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน จะแสดงออกในลักษณะของจารีต ประเพณี การสื่อสาร นอกจากนี้ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกในลักษณะของความเชื่อ ศาสนา ชาวอีสานมีทักษะในการใช้ชีวิตรวมกันอยู่เป็นหมู่ดีกว่าอยู่โดดเดี่ยว เพราะชีวิตจำกัดทางกายภาพ ชาวบ้านจึงช่วยกันคิด ช่วยกันทำ เป็นการพึ่งตนเอง และการพึ่งกันเองในการอยู่ร่วมกัน

## 2. ปัจจัยแห่งความสำเร็จของชุมชน

ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ต่างอาศัยพลังปัญญาของคนในชุมชน ที่เกิดจากการพัฒนาตัวเอง พึ่งตนเอง ได้แนวคิดนำมาประจักษ์ร่วมกัน แล้วเลือกทางที่เหมาะสมที่สุดของแต่ละชุมชน ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานบนหลักการอยู่ร่วมกัน เพื่อผลประโยชน์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ในต่างประเทศ จากการศึกษาชุมชนทดลองโดยเจตนา 5 ชุมชน ในประเทศ อินเดีย เยอรมัน และสกอตแลนด์ เพื่อพัฒนาทฤษฎีจากข้อมูลเชิงประจักษ์ โดย Iris Kunze (2012) พบว่า ชุมชนของสังคมยังยืนใช้ความรู้และภูมิปัญญา คือ ความไว้วางใจกับสมาชิกในชุมชน ทุกคน ความมีเสรีภาพทางความคิด การปรึกษาหารือกันอาศัยข้อตกลงร่วมกันที่มีความเท่าเทียมและโปร่งใส โดยเน้นการพูดคุย เพื่อให้เกิดความเห็นชอบจากทุกฝ่ายจนเป็นวัฒนธรรมชุมชน นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับระบบนิเวศวิทยาอย่างมาก มีชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เป็นการสร้างสังคมนิเวศวิทยาที่เป็นรูปธรรม วางแผนการตั้งถิ่นฐานด้วยตนเอง โดยการคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ จัดองค์ประกอบชุมชนให้เหมาะสมกับสังคมและธรรมชาติ

สำหรับประเทศไทย หลายหมู่บ้านในภาคอีสานใช้พลังศักยภาพ ภูมิปัญญาอีสาน ความรู้ในชุมชน และคุณธรรมแบบไทยๆ พื้นฐานที่นำไปสู่ความสำเร็จในการสร้างความอยู่ดีกินดีให้แก่ชาวชนบท ดังตัวอย่างชุมชนในภาคอีสาน ต่อไปนี้

**กลุ่มชาวบ้านโนนสำราญ** ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ชาวบ้านได้นำข้าวเปลือกมากองรวมกันที่วัด จัดบุญประเพณีข้าวเปลือกร่วมกัน โดยมีชาวบ้านใกล้เคียง 11 หมู่บ้านในเครือข่าย นำข้าวมาสมทบกองบุญ จนเป็นประเพณีทุกปี และหมุนเวียนกัน ข้าวที่ได้นำไปเป็นทุนเริ่มต้นก่อตั้งธนาคารข้าวสำหรับทุกหมู่บ้านในเครือข่าย (เสรี พงศ์พิศ, 2532)

**ชุมชนเข้มแข็งในเครือข่ายแคนดง** แคนดงเป็นกิ่งอำเภอหนึ่งในจังหวัดบุรีรัมย์ ชาวบ้านมีความมั่นใจในตัวเอง เอาความสัมพันธ์ต่างๆ พื้นดินมา ใช้ประสบการณ์ของการจัดการแบบใหม่ และองค์ความรู้จากภูมิปัญญาที่สั่งสมไว้ในท้องถิ่น เกิดกิจกรรมแตกต่างกัน รวดเร็วและกว้างขวาง (เสรี ชาเหลา และเรืองยศ จันทศิริ, 2544)

**บ้านละลอกกระสังข์** ตำบลเขาคอก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ ป่าเขาคอก ล้อมรอบด้วยชุมชน 15 ชุมชน แก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่าเป็นผลสำเร็จ จากการจัดเวที พุดคุยใกล้เกลี่ย หัวข้อตกลงกับผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างสันติวิธี สำรวจแนวเขตป่า และมอบหมาย ให้ผู้คนที่ทำกินติดกับป่าเป็นผู้รับผิดชอบดูแล มีโครงการสร้างป่าในบ้าน ทำป้ายคำขวัญ เพื่อเชิญชวนชุมชนให้ระมัดระวังในการใช้ประโยชน์จากป่า มีการสำรวจป่าโดยกลุ่มเยาวชน คนรักธรรมชาติร่วมกับผู้ใหญ่ในชุมชนที่มีภูมิปัญญาเรื่องพันธุ์ไม้และสมุนไพร ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นมิตรมีเหตุผลและพัฒนาต่อเนื่อง (วรรณ เลิศวิจิตรจรัส และอรพิน ชูเกาะทวด, 2549)

**ศูนย์เรียนรู้บ้านแสงจันทร์** ตำบลสนามชัย อำเภอเสถียร จังหวัดบุรีรัมย์ มีปราชญ์ ชาวบ้าน สร้างการเรียนรู้ร่วมกับเพื่อนบ้านในชุมชน เพื่อหาทางออกในการพึ่งตนเอง มีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทุกสัปดาห์ จัดสัจจกรเยียมแปลงเกษตรของสมาชิกทุกเดือน เพื่อกระตุ้น การเรียนรู้ระดับชุมชน ตระหนักถึงความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน ความรู้ภูมิปัญญา ความรู้วิชาการ สมัยใหม่ (วรรณ เลิศวิจิตรจรัส และอรพิน ชูเกาะทวด, 2549)

กุญแจสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง ทั้งต่างประเทศ ในประเทศ ดังตัวอย่างในภาคอีสาน คือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนซึ่งกันและ กันอย่างเป็นมิตร มีเหตุผล มีการเอื้อเฟื้อ เกื้อกูล พึ่งพาธรรมชาติ และอาศัยองค์ความรู้ที่เป็น ภูมิปัญญา มีการประสานความรู้เกิดเป็นความรู้ใหม่ เรียนรู้แล้วลงมือปฏิบัติจริงก่อให้เกิด ความเข้มแข็งขึ้นในชุมชนอันเป็นหนทางอยู่รอดและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ในภาคอื่นๆ ก็ได้อาศัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีอยู่ในชุมชน ส่งผลต่อ ความสำเร็จของชุมชน เช่น

**ชุมชนปางมะผ้า** ตำบลถ้ำลอด อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ลดเลิกการใช้ สารเคมีและยาฆ่าแมลง ในการทำเกษตร สนับสนุนการเลี้ยงหมูหลุม การทำแนวกันไฟ การ ทำฝาย ปลูกป่า พัฒนาวัฒนธรรม ประเพณีการเล่น เชื่อมโยงถ่ายทอดความรู้สู่เยาวชนร่วม กับทางโรงเรียน มีคลังความรู้โดยรวมผู้สูงอายุที่เป็นแหล่งภูมิปัญญา ดึงออกมาสู่เยาวชน (วรรณ เลิศวิจิตรจรัส และอรพิน ชูเกาะทวด, 2549)

**การทำนาข้าว ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ของมูลนิธิชีววิถี** จังหวัด สุพรรณบุรีจัดการศัตรูพืชโดยชีววิทยา การปรับปรุงบำรุงดิน และการพัฒนาพันธุ์ข้าว มีการ ผลผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ จนเกิดเป็นชุมชนชาวนาที่สามารถเชื่อมโยง แลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน มีโรงเรียนชาวนา เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง จากประสบการณ์ และเรื่องเล่า (วรรณ เลิศวิจิตรจรัส และอรพิน ชูเกาะทวด, 2549)

เสรี ขาเหลา และเรืองยศ จันทศิริ (2544) ยืนยันว่า ชุมชนหลายแห่งที่ประสบ ความสำเร็จ เกิดจากพวกเขาได้ตระหนักเรียนรู้ จัดการทุนของตนเองทรัพยากรธรรมชาติ

ผู้คนของชุมชนตนเอง แล้วริเริ่มดำเนินงานพัฒนาตนเอง กระทั่งกลายเป็นความรู้และประสบการณ์รับฟังซึ่งกันและกัน เริ่มต้นจากระบบคิดและระบบปฏิบัติ ด้วยความสำคัญของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อชุมชน จึงได้มีการศึกษาวิจัย เรื่อง องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ ชุมชนบ้านดอนหมุ่ ชุมชนบ้านตำแย ชุมชนราชธานีโสภ และชุมชนผึกฝน เศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อค้นหาหลักฐานเชิงประจักษ์ โดยการศึกษาเปรียบเทียบวิเคราะห์ สังเคราะห์ องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี

### 3. วิธีการศึกษา

3.1 การออกแบบวิจัย ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เริ่มต้นจากข้อมูลเชิงประจักษ์ ทำให้ได้ข้อสรุปชั่วคราว นำมากำหนดกรอบแนวคิด เป็นการตั้งสมมุติฐานแล้วพิสูจน์ เพื่อหาคำตอบเชิงทฤษฎี โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับการรวบรวมข้อมูล หาข้อสรุปในรูปแบบของการอธิบาย ความรู้ที่ได้เป็นความรู้ที่มีฐานมาจากข้อมูลโดยตรง (grounded in the data) ซึ่งอาจปรากฏทฤษฎีจากแผ่นดินแม่ (Home-base Theory)

3.2 ผู้เข้าร่วมการวิจัย (Participants) ได้แก่ (1) ผู้นำชุมชน จำนวน 24 คน (2) ผู้ดำเนินการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จำนวน 43 คน (3) ผู้ให้การสนับสนุนการเรียนรู้ จำนวน 20 คน (4) ชาวชุมชน และผู้เข้ารับการศึกษา ดูงานจากชุมชน จำนวน 37 คน รวมทั้งสิ้น 124 คน

3.3 เครื่องมือในการวิจัย (Research Instruments) ประกอบด้วย (1) แบบสอบถาม (Questionnaire) ใช้สอบถามผู้เข้าร่วมการวิจัย ตามข้อ 3.2 (2) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยการสัมภาษณ์ตัวแทนผู้เข้าร่วมวิจัยทุกกลุ่ม ที่มีประสบการณ์ มีความสามารถในการตอบคำถามได้ดี (Information-Rich Cases) ให้สะท้อนความจริง ประกอบความคิดเห็น รวมทั้งสิ้น 24 คน (3) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant observation) เพื่อสัมผัสกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยตรง ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลตรงกับสภาพความเป็นจริง (4) การบันทึกเหตุการณ์ประจำวัน ใช้เป็นข้อมูลเสริมในการวิเคราะห์ข้อมูล ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ปี พ.ศ. 2554-2555

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือวิจัย โดยดำเนินการดังนี้

3.4.1 นำข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือหลายรูปแบบ มาจัดระเบียบข้อมูล (data organizing) เพื่อให้ข้อมูลอยู่ในสภาพที่พร้อมจะนำไปวิเคราะห์ได้สะดวก ซึ่งประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนที่ได้จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ คือ ปัจจัยที่สัมพันธ์กับกระบวนการพัฒนา

องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม นำมาค้นหาความจริงในพื้นที่ ซึ่งได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ แหล่งความรู้ และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.4.2 การทบทวนวิเคราะห์สร้างข้อสรุป สำหรับตอบคำถามการวิจัย ที่ว่า องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในบ้านดอนหมุ่ ชุมชนบ้านคำแย้ ชุมชนราชธานีโสภ และชุมชนผึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มีรูปแบบอย่างไร แล้วนำผลการวิเคราะห์ และข้อสรุปที่ได้มาอภิปรายสามารถอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมได้

#### 4. ผลการศึกษา

##### 4.1 สภาพของชุมชนแห่งการเรียนรู้ในจังหวัดอุบลราชธานี

4.1.1 ชุมชนบ้านดอนหมุ่ ตำบลขามเปี้ย อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี อาชีพหลักของชาวบ้านดอนหมุ่ คือ การทำเกษตร การรับจ้าง และรายได้จากการขายของป่า เฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์พออยู่ได้ไม่ขัดสน มีงานทำ และมีที่อยู่ทำกินทุกครัวเรือน โดยเฉพาะการปลูกข้าวให้เพียงพอกับการบริโภคในครอบครัว และแบ่งปันกันในเครือญาติ ชุมชนมีความตื่นตัวเรียนรู้และแก้ไขปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง หลังจากปี พ.ศ. 2526 เป็นต้นมา ชุมชนได้เริ่มคิดค้นกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่ชุมชนประสบอยู่ เช่น ธนาคารข้าว เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าว อันเนื่องมาจากสภาพดินฟ้าอากาศ มีทั้งฝนแล้งและน้ำท่วม

จากนั้นก็มีการก่อเกิดกิจกรรมต่างๆ อีกหลายกิจกรรมในเวลาต่อมาอย่างต่อเนื่อง จนนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในที่สุด เช่น กิจกรรมโรงเรียนชานาเกษตรอินทรีย์ ธนาคารข้าว โครงการปราชญ์ชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารโคกระบือ กลุ่มอาชีพ โรงสีชุมชน นักวิจัยชาวบ้าน กลุ่มหมุ่หลุม สถาบันการเงินบ้านดอนหมุ่ ธนาคารปุ๋ยหมักชีวภาพต้านปุ๋ยเคมี เริ่มต้นจากเกษตรกรกลุ่มหนึ่งไปอบรมที่ชุมชนราชธานีโสภ แล้วรวมกลุ่มกันลด ละ เลิกอบายมุข เลิกทำนาที่ใช้สารเคมี หันมาทำนาอินทรีย์ ตั้งกลุ่มโรงเรียนชานาเกษตรอินทรีย์ ในปี พ.ศ. 2546 ให้คนมาเรียนรู้ร่วมกันในแปลงนาสาธิต แลกเปลี่ยนเรียนรู้ จากนั้นก็พัฒนาเป็นศูนย์เรียนรู้ กิจกรรมของชุมชนค่อยๆ ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย ทำงานร่วมกันที่เกิดจากความคิดความเข้มแข็งภายในกลุ่ม และมีกิจกรรมอื่นๆ ตามมาจนกลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง

ปี พ.ศ. 2548 ได้รับรางวัล หมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ อันดับที่ 2 ของจังหวัดอุบลราชธานี

ปี พ.ศ. 2549 พัฒนาจัดตั้งกลุ่มโรงเรียนชานา เป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง

ปี พ.ศ. 2550 ได้รับรางวัลหมู่บ้านดีเด่นตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เฉลิมพระเกียรติ 80 หมู่บ้าน 80 พรรษา (ปริญา สิงห์เรือง, 2551)

ปี พ.ศ. 2553 ได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับหนึ่ง การประกวดหมู่บ้าน

ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ชาวชุมชนใช้การรวมกลุ่มมีระบบการเรียนรู้ร่วมกัน แล้วต่อยอดองค์ความรู้ ตามเหตุปัจจัยและความพร้อมทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ เช่น การปลูกข้าวไร่สารพิษ ไร้สารดีต่อสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค แต่พ่อค้าคนกลางให้ราคาเท่ากับข้าวที่ปลูกด้วยสารพิษ กลุ่มประชุมหาทางออกร่วมกันด้วยการ รับซื้อข้าวจากสมาชิกที่ผลิตข้าวอินทรีย์และหาโรงสีแปรรูปข้าวเปลือก ขายให้กับชุมชนข้างเคียง หรือตลาด ปี พ.ศ. 2548 จัดตั้งโรงสีชาวนาของโรงเรียนชาวนาเกษตรอินทรีย์ รับซื้อข้าวจากสมาชิก แปรรูปเป็นข้าวสารจำหน่ายให้กับเครือข่ายเกษตรกรรมธรรมชาติ ซึ่งกลุ่มสามารถกำหนดราคากันเอง ไม่ถูกเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง และมีการคืนกำไรให้กับสมาชิกทุกปี เป็นองค์ความรู้ในการจัดการตลาดการบริหารผลผลิต โดยไม่จำเป็นต้องใช้ความรู้จากสถานศึกษา ส่วนมากชาวชุมชนจะเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ (ปริญญา สิงห์เรือง, 2551) ผลพลอยได้จากกระบวนการสีข้าว เช่น รำข้าว ปลายข้าว แกลบ ฯลฯ สามารถนำมาใช้เป็นอาหารในการเลี้ยงหมู และเป็นวัสดุที่ใช้ในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ (ปริญญา สิงห์เรือง, 2551 ; Supawon, 2554) การทำเกษตรอินทรีย์ ได้ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาจัดการกับปัญหา ชาวนาจะคัดข้าวเปลือกที่สมบูรณ์เป็นพันธุ์ข้าว เตรียมดินให้พร้อม เก็บรากหญ้าออกให้หมด โดยไม่ใช้วิธีฉีดยาฆ่าหญ้า หรือเผาหญ้าและซังข้าว ใช้ปุ๋ยหมักที่ทำกันเองในชุมชน

บ้านดอนหม้ออาศัยความร่วมมือของชาวบ้าน ปรัชญาหารือร่วมกัน มีการพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่สอดร้อยให้คนเข้ามารวมกลุ่มกันในทุกเพศทุกวัย มีวิธีการดำรงชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ไขปัญหา (ปริญญา สิงห์เรือง, 2551) รณรงค์ให้ชาวบ้าน ลด ละเลิกอบายมุข ส่งเสริมการดูแลสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย การจัดสภาพแวดล้อมของชุมชน ฯลฯ โดยมีเป้าหมายร่วมกันของชุมชนคือการพัฒนาหมู่บ้านไปสู่การพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง (Hoochie Coochie Man, 2554) มีศูนย์เรียนรู้ชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจัดตั้งในปี พ.ศ. 2549 เป็นแหล่งที่รวบรวมองค์ความรู้ และกิจกรรมต่างๆ เป็นสถานที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฝึกอบรมและดูงานแก่คนในชุมชนและชุมชนอื่น (ปริญญา สิงห์เรือง, 2551)

4.1.2 ชุมชนบ้านตำแย หมู่ที่ 11 ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี โดยพื้นฐานเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม มีการทำไร่ทำนา ปลูกพืชผัก สวนครัวและเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภคในครอบครัว ชาวชุมชน เป็นคนมีความขยันมีธยัสถ์ มีความรักความสามัคคี เสียสละ ประกอบอาชีพสุจริต ใช้ชีวิตแบบพอเพียง มีการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนาถึง 124 หลังคาเรือน ในจำนวนทั้งหมด 134 หลังคาเรือน ใช้ปุ๋ยชีวภาพและปุ๋ยคอก ในการทำเกษตร กิจกรรมเด่นของชุมชน คือ การบูรณาการกองทุนหลายกองทุน

ในหมู่บ้านสู่สถาบันการเงินเข้มแข็ง นอกจากปลูกฝังให้ชาวบ้านรู้จักประหยัดและอดออมแล้วยังพัฒนาคนให้มีคุณธรรม เป็นการพัฒนาสมาชิกของชุมชน เพื่อเตรียมพร้อมในการร่วมกิจกรรมอื่นๆ ของชุมชนต่อไป ชุมชนมีทั้งเพิ่มรายได้และลดรายจ่าย มีอาชีพเสริมซึ่งมีการรวมกลุ่มอาชีพเกิดขึ้น เช่น กลุ่มสตรีทอผ้า กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มเลี้ยงโค กลุ่มเลี้ยงสุกร ฟาร์มจระเข้ กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ การกลั่นกรรม จุดเด่นของบ้านตำแย คือ มีผู้นำเข้มแข็ง โดยเฉพาะ นายประดิษฐ์ สมชาติ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านระหว่างปี พ.ศ. 2544-2552 มีความเป็นผู้นำสูง มีอุดมการณ์มุ่งมั่นและตั้งใจจริง เป็นผู้พัฒนาหมู่บ้านสู่ความเข้มแข็งและพึ่งตนเอง เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาหมู่บ้านจนยั่งยืนถึงปัจจุบัน ซึ่งแนวทางการพัฒนา ใช้แรงบันดาลใจของสมาชิกในกลุ่มเป็นสำคัญ

ปี พ.ศ. 2545 ได้รับการประเมินในระดับ 3 A ในโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

ปี พ.ศ. 2547 กลุ่มได้พัฒนาคุณภาพและมาตรฐานผลิตภัณฑ์ ของกลุ่มสตรีทอผ้า ได้รับการคัดเลือกในระดับ 2 ดาว

ปี พ.ศ. 2549 ได้รับ คัดเลือกเป็น “หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น” ระดับประเทศ (อภิชาติ สังขศรี, 2551)

สมาชิกในชุมชนมีโอกาสด้านการศึกษาที่ดีและเท่าเทียมกัน พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย มีบทบาทในการอบรมเลี้ยงดูบุตรหลานในครอบครัวและญาติมีความรักความเอื้ออาทรต่อกัน สถาบันในชุมชนมีบทบาทในการส่งเสริมคุณธรรมและศีลธรรมแก่ครอบครัว เช่น บ้าน วัด โรงเรียน (บุญเลิศ ชงสะอาด และสมศักดิ์ บุญซบ, 2551)

ความสำเร็จของการพัฒนาไปสู่หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง เป็นเพราะความร่วมมือของชุมชน ไม่แก่งแย่งกัน มีปัญหาอะไรก็ปรึกษากัน ด้วยเหตุด้วยผล ยอมรับการแก้ปัญหาาร่วมกัน เพราะนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชน (สำนักงานหมู่บ้านและกองทุนแห่งชาติ, 2554) ภาวะเยียบของชุมชน เกิดจากข้อตกลงของชาวบ้าน ที่ประชุมกำหนดขึ้นมา หากมีการละเมิดจะมีบทลงโทษ หรือการปรับ เน้นความเป็นประชาธิปไตยในชุมชนแบบมีส่วนร่วม มีหอกระจายข่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการประสานกับชาวบ้านให้ปฏิบัติตามแนวทางเดียวกัน โรงเรียนบ้านตำแยสนับสนุนและให้การอบรมการใช้คอมพิวเตอร์แก่บุคลากรในชุมชน (วันชัย พลไกร, 2550)

4.1.3 ชุมชนราชธานีอโศก ตำบลบู่ใหม่ อำเภอวารินชำราบ เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของชุมชนท้องถิ่นที่เน้นเรื่องกลไกกรรมธรรมชาติเป็นหลัก ปฏิเสธระบบเศรษฐกิจทุนนิยม โดยมุ่งนำหลักพุทธธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น มาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตประจำวันและการเรียนรู้ของชุมชน งานฝึกอบรม เป็นการให้ความรู้ในด้านต่างๆ แก่เกษตรกร ข้าราชการ เยาวชนและประชาชนผู้สนใจ ทั้งภาครัฐและเอกชน มีหลักสูตรธรรมชีวิต

เยาวชนคนสร้างชาติ ครูวิถีพุทธ โรงเรียนวิถีพุทธ เศรษฐกิจพอเพียง หลักสูตรการอบรม เป็นการเพิ่มพูนคุณธรรมให้เข้าหลักการดำเนินชีวิต ลด ละ เลิก อบายมุข และสร้างเสริมคุณธรรม 6 ประการ ได้แก่ สะอาด ชยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ เสียสละ กตัญญู โดยนำหลักธรรมของศาสนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวทางการฝึกอบรม ซึ่งมีหน่วยงานต่างๆ มาเข้ารับการอบรมอย่างต่อเนื่อง ชุมชนราชธานีอโศกมีศูนย์ฝึกอบรม ซึ่งแตกต่างจากศูนย์ฝึกอบรมของปราชญ์ชาวบ้าน อื่นๆ เนื่องจากมีลักษณะเป็นองค์กรทางศาสนามากกว่า เน้นการสร้างสัมมาทิฐิ ลด ละ เลิก อบายมุข ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สามารถพึ่งตนเองได้ ผู้เข้ารับการอบรมสามารถนำความรู้ ประสบการณ์ จากการฝึกอบรมไปใช้ในการพัฒนา เช่น บ้านดอนหมุ อำเภอดงเจริญ จังหวัดอุดรธานี เป็นกลุ่มโรงเรียนชาวนา ที่พัฒนาตนเองของชาวนา แล้วรวมกลุ่มกันพัฒนาหมู่บ้าน จนเป็นศูนย์เรียนรู้

ชุมชนชาวอโศก จะมีการถ่ายทอดและการสืบทอดความรู้ของการเป็นอยู่ในชีวิตอย่างเป็นธรรมชาติ มีการพัฒนาความรู้ด้านต่างๆ ตลอดเวลา มีการประสานในเครือข่ายและนอกเครือข่าย บุคลากรที่เป็นสมาชิกของชุมชน จะได้รับการขัดเกลา ฝึกอบรมความรู้ และอบรมทางด้านจิตใจ การทำงานใช้หลักการที่เรียกว่าระบบบุญนิยม เน้นการอบรมคนให้เกิดภูมิปัญญา รู้สัจธรรมที่จะดำเนินชีวิตทั้งในด้านสิกกรรม เศรษฐกิจการเงิน อุตสาหกรรมการบริโภค สาธารณสุข ทำงานกับสังคมด้วยความเสียสละ ไม่แสวงหาผลกำไร สรรเสริญโลกียสุข แต่จะช่วยเหลือคนให้รู้จักสัจธรรมของชีวิต เป็นการทำงานเพื่อรับใช้ประชาชน เพื่อสร้างประชาชนให้เป็นคนที่พัฒนาตนตามลำดับพร้อมที่จะทำหน้าที่การงานตามความถนัดของแต่ละคน มีความรู้ในสาระสำคัญของงานคือความเป็นอยู่ผาสุก ของมนุษย์และสังคม รู้ว่าสิ่งที่ยังมีชีวิตไว้ มีไม่มาก สามารถลดการบริโภคลง มีน้อยสันโดษ สมดุล สมบูรณ์ มีพออาศัยพอกิน ไม่สะสมกักตุน ส่วนที่เหลือจะสละ แบ่งปันผู้อื่น ระบบบุญนิยมจึงประกอบด้วยกิจกรรมงานทุกอย่างที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตและสังคม บุคลากรที่อยู่ในชุมชนจะช่วยกันทำงานโดยไม่มีการตอบแทน รายได้ที่เกิดขึ้นจากบุคลากรที่อาศัยอยู่ในชุมชน จะเข้าส่วนกลางทั้งหมด รายจ่ายต่างๆ ก็จะเบิกจ่ายจากส่วนกลาง โดยมีคณะกรรมการชุมชน พิจารณาการเบิกจ่ายซึ่งเรียกว่าสาธารณโภคี เมื่อมีเงินเหลือก็ใช้ในงานสาธารณะ

การทำงานที่มากมายของชาวชุมชนราชธานีอโศก เป็นภาคปฏิบัติของระบบบุญนิยม ซึ่งมีแกนรากจากหลักธรรมสำคัญ คือ มรรคมีองค์ 8 ได้แก่ ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) ความคิดชอบ (สัมมาสังกัปปะ) วาจาชอบ (สัมมาวาจา) การกระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) อาชีพชอบ (สัมมาอาชีวะ) ความพยายามชอบ (สัมมาวายามะ) ความระลึกชอบ (สัมมาสติ) ความตั้งใจชอบ (สัมมาสมาธิ) และสราวิญญธรรม ได้แก่ เมตตา ทายกรรม เมตตาวิจิตรกรรม เมตตาโนกรรม การแบ่งลาภแก่กันเป็นสาธารณโภคี ศีลบริบูรณ์เสมอกัน และความเห็นเสมอกัน การทำกิจกรรมมีพื้นที่เพาะปลูกบริเวณรอบบ้านพักอาศัย ริมแม่น้ำมูลและ

ที่ว่างในชุมชน เนื่องจากมีน้ำท่วมอยู่เสมอในช่วงฤดูฝน เป็นอุปสรรคต่อการทำกิจกรรม สามารถปลูกพืชผัก ไม้ยืนต้นได้ไม่ต่อเนื่อง จึงมีการซื้อพื้นที่ในหมู่บ้านใกล้เคียงที่น้ำท่วมไม่ถึงสำหรับทำกิจกรรม ปลูกพืชสมุนไพร ไม้ป่า ไม้ผลและไม้ล้มลุก (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขต 5 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2549)

ด้านการศึกษา มีการจัดการศึกษาทุกระดับระดับอนุบาลสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน เรียกว่า “หิ้งห้อยริมนม” ระดับประถมศึกษา เรียกว่า “สมุนพระราม” ระดับมัธยมศึกษา เรียกว่า “โรงเรียนสัมมาสิกขา” ระดับอนุปริญา เรียกว่า “วิทยาลัยอาชีวศึกษาสัมมาสิกขาวิชาราม” ระดับอุดมศึกษา เป็นระดับที่สูงขึ้นมา เรียกว่า “สัมมาสิกขาลัยวังชีวิต” และ การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการเรียนรู้ตามความต้องการของแต่ละคน สมณะโพธิรักษ์ให้ความสำคัญของการศึกษาและการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง โดยจะต้องศึกษาและปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านชุมชนราชธานีจึงละเว้นอบายมุข รักษาศีล ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 เป็นปกติในชีวิตประจำวัน กฎระเบียบต่างๆ เป็นส่วนส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติตนให้ดีขึ้นและมีผลต่อส่วนรวม มากกว่าการรู้สึกว่าเป็นข้อห้ามหรือข้อบังคับ การให้การศึกษาผ่านการสื่อสารบุญนิยม มีสื่อออกเผยแพร่ เช่น มีการสื่อสารสารผ่านสิ่งพิมพ์จากส่วนกลาง ชาวอโศก หนังสือรายเดือน รายปักษ์ แผ่นภาพ แผ่นพับ นิทรรศการ มีสถานีวิทยุภายในชุมชน ชื่อ “บัวกลางบึง” มีการจัดทำรายการออกอากาศผ่านสถานีโทรทัศน์ของชาวอโศก ชื่อ “โทรทัศน์เพื่อมนุษยชาติ” (For Mankind Television : FMTV) ซึ่งสามารถถ่ายทอดสดได้ มีการผลิตวีดิทัศน์ แผ่นบันทึกเสียงและภาพ การผลิตสื่ออินเตอร์เน็ต นอกจากนี้มีการศึกษาแบบธรรมชาติจากวิถีการดำเนินชีวิตภายในชุมชน ที่ดำเนินชีวิตตามวิถีทางธรรมชาติ และสร้างค่านิยมที่ดีในการรักษาสสิ่งแวดล้อมของชุมชนให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ เพื่อส่งเสริมสุขภาพของชาวชุมชน และสร้างระบบนิเวศในชุมชนให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ โดยมีกิจกรรมต่างๆ คือปรับปรุงดิน ปลูกต้นไม้ประเภทต่างๆ การทำปุ๋ยหมัก การผลิตจุลินทรีย์ในการทำเกษตร บำบัดกลิ่นและน้ำเสีย ผลิตพืชผักและผลไม้ไร้สารพิษ จำหน่ายผลิตภัณฑ์ไร้สารพิษ ใช้ผลผลิตจากธรรมชาติในความเป็นอยู่ ปรับปรุงระบบนิเวศของชุมชนให้กลับคืนสู่ธรรมชาติ การแยกและใช้ประโยชน์จากขยะประเภทต่างๆ สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น ผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคเอง มีกิจกรรมประหยัดพลังงาน สร้างที่อยู่อาศัยแบบธรรมชาติ ไม่ใหญ่โตหรูหรา

4.1.4 ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ตำบลศรีไค อำเภวารินชำราบ ในพื้นที่ 66 ไร่ เป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจของชุมชนฯ เริ่มต้นจากการสร้างผลผลิต ปลูกข้าว พืชผัก และัญญาหารชนิดต่างๆ ให้พอเพียงสำหรับคนในชุมชนและผู้อาวุโสช่วยงาน เมื่อผลผลิตมีมากขึ้นส่วนเหลือแบ่งปัน บริการแก่ผู้ที่มาศึกษาชุมชน รวมถึงนักศึกษาสาขาเศรษฐกิจ

พอเพียงที่เป็นคนนอกชุมชน ก็จะได้รับการเลี้ยงดูเสมือนลูกหลาน กิจกรรมต่างๆ ที่ขยายออกไปในภายหลัง ได้แก่ การเงินการบัญชี สวัสดิการชุมชน โรงครัวส่วนกลาง โรงสีข้าว ร้านค้าชุมชน การแปรรูป การสื่อสาร ทำปุ๋ยจุลินทรีย์ ฐานขยะ การเพาะเห็ด ทั้งหมดเริ่มจากศักยภาพของคนในชุมชนและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การผลิตของกินของใช้ รวมถึงการผลิตด้านการบริการ พยายามใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ผลผลิตจากการบริการได้นำมาประกอบอาหาร ส่วนที่เกินความต้องการจะทำการแปรรูปเพื่อจำหน่าย ของเสียนำมาแยกทำปุ๋ย คืบสู่การผลิตทางกิจกรรมอีกครั้ง (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขต 5, 2549)

ความรู้และภูมิปัญญาในชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มีความสัมพันธ์กับความเชื่อ ความต้องการประสบการณ์ ปัจจุบันแวดล้อมชุมชนรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภายนอก และระบบการศึกษาโดยอาศัย การประชุม การจัดกลุ่มงาน สื่อต่างๆ ชาวชุมชนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ส่วนหนึ่ง เข้าศึกษาในระบบโดยตรง เป็นนักศึกษาระดับปริญญาตรี โท และเอก ของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้จากการเข้าร่วมงานประเพณีของเครือข่ายอโคก ที่จัดตามชุมชนต่างๆ ในเครือข่ายชาวอโคก ในรอบปีมีเกือบทุกเดือน เป็นโอกาสทำให้ชาวอโคกที่ต่างๆ ได้มาพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกันบ่อยครั้ง ได้รับความรู้จากวิทยากรที่เชิญมาบรรยาย ตลอดจนได้ให้โอกาสบุคคลภายนอกเข้าสัมผัสกับวิถีชีวิตชาวอโคก จากโทรทัศน์เพื่อเผยแพร่รายการที่เป็นของชาวอโคกโดยเฉพาะ และให้ผู้อื่นได้ใช้เผยแพร่ความรู้สารประโยชน์ มีระบบอินเตอร์เน็ตเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารของชาวอโคกที่เว็บไซต์ [www.asoke.info](http://www.asoke.info) และ [www.booniyom.com](http://www.booniyom.com) มีการเผยแพร่ความรู้และธรรมะต่างๆ พิมพ์เป็นหนังสือ วารสาร แจกหรือจำหน่าย มีการจัดทำวีซีดีเผยแพร่ความรู้ด้านต่างๆ โดยชาวอโคกเอง ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มีการประชุม เพื่อตกลง แลกเปลี่ยนข้อมูลและความเห็นกันทุกสัปดาห์ หรือเมื่อมีวาระสำคัญเร่งด่วนอื่นๆ “ท่านสมณะโพธิรักษ์” ผู้นำสูงสุดของชาวอโคก เข้าร่วมประชุมชุมชน ประมาณเดือนละครั้ง เพื่อเทศน์ อบรมธรรมะ แนะนำการทำงาน และแก้ไขปัญหาของชุมชนฯ และนักศึกษา ใช้ “หอคุณธรรม” เป็นสถานที่ทำกิจกรรมร่วมกัน ได้แก่ ทำอาหาร รับประทานอาหาร ดูโทรทัศน์ (รายการของชาวอโคก) ทำวัตร (ผ่านรายการโทรทัศน์ โดยสมณะโพธิรักษ์) ประชุม หรือ ต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมชม ทำให้สมาชิกชุมชนได้มีโอกาสพบปะกันง่าย บ่อย และได้พบปะบุคคลภายนอกเช่นกัน ซึ่งต่อมา ได้ใช้ร้านอาหารเป็นที่รับประทานอาหารและประชุมชุมชน เปิดให้คนภายนอกเข้าไปเยี่ยมชม ศึกษาเรียนรู้ ซื่อสัตย์ ผลผลิตทางการเกษตรได้ตลอด มีคณะผู้เยี่ยมชมเข้ามาศึกษาชุมชนอย่างเป็นทางการ มาจากหลายจังหวัดและหลายหน่วยงาน มีผู้สนใจเข้ามาขอฝึกงาน ด้านเกษตรกับชาวชุมชน อยู่เป็นระยะๆ จุดเด่นของชุมชนคือ การรวมกลุ่มแบบสาธารณโลกี การยึดถือคุณธรรม ไม่มีอบายมุข ขยันทำงาน เป็นแหล่งเรียนรู้ เศรษฐกิจพอเพียง มีองค์ความรู้และภูมิปัญญาในเรื่อง การบริการ

ธรรมชาติ ไม่ใช่สารเคมี ระบบให้น้ำ ทำปุ๋ย การใช้จุลินทรีย์ในดิน อาหารมังสวิรัต ผลิตภัณฑ์ชีวภาพ หัตถกรรมทอผ้า ทอเสื่อ ผ้าเช็ดเท้า การทำบ้านดิน บ้านไม้แบบประหยัด การจัดการขยะ บริหารชุมชนภายใต้แนวคิดสาธารณโภคี และใช้ที่ประชุมในการแก้ไขปัญหา (คณะบริหารศาสตร์ และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2551 ก)

ชุมชนบ้านดอนหมู ชุมชนบ้านด้าย ชุมชนราชธานีโสภ และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ทั้ง 4 ชุมชน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ ทดลองปฏิบัติในสิ่งใหม่ๆ เรียนรู้จากบทเรียนในอดีต เรียนรู้จากผู้อื่น และถ่ายทอดความรู้ภายในชุมชน (ศูนย์เรียนรู้เชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ 2551) ทั้ง 4 ชุมชนมีการขับเคลื่อน ไม่อยู่นิ่ง และมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ชุมชนดั้งเดิมมี 2 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านดอนหมู ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2334 และชุมชนบ้านด้าย ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2518 ซึ่งเป็นการอพยพมาจากบ้านโนนศรี หมูที่ 4 ส่วนชุมชนดั้งเดิมมี 2 ชุมชนคือ ชุมชนราชธานีโสภ ก่อตั้งเมื่อปี 2532 ส่วนชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ก่อตั้งเมื่อปลายปี 2549 เป็นชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยเจตนาและเน้นการศึกษาปฏิบัติธรรมตามแนวทางชาวโสภ ในจำนวน 4 ชุมชน มีชุมชนที่มีศูนย์เรียนรู้อยู่ 2 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านดอนหมู ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) ร่วมจัดกิจกรรมในระยะเริ่มต้น ชุมชนราชธานีโสภ จัดศูนย์เรียนรู้ด้วยตนเอง และที่ต่างจากชุมชนอื่นมากที่สุดคือ ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุมชนเดียวที่ตั้งอยู่ในมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงและสถานวิจัย ของมหาวิทยาลัยและบุคคลภายนอกที่สนใจ

ชุมชนทั้ง 4 มีความคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ เช่น เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนที่เน้นการกสิกรรม โดยเฉพาะกสิกรรมธรรมชาติที่ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีฆ่าแมลง อนุรักษ์ธรรมชาติ มีการลดละเลิกอบายมุข มีขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและศีลธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีการรวมกลุ่มกันทำงาน การพัฒนาชุมชนเกิดจากพลังรวมของคนในชุมชนเอง และการสนับสนุนจากภายนอก จุดร่วมของทั้ง 4 ชุมชน คือ ความรักความสามัคคี ความเป็นญาติพี่น้องแม้จะไม่ใช่นายญาติเดียวกัน มีการปรึกษาหารือ เรียนรู้ร่วมกัน อาศัยความรู้และภูมิปัญญาในการพึ่งตนเอง ใช้หลักประชาธิปไตยโดยมีการประชุมและใช้เสียงส่วนมากในการบริหารงาน นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษางาน ให้กับหน่วยงานต่างๆ และบุคคลทั่วไป มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป้าหมาย เพื่อการศึกษาปัจจัยสำคัญที่ส่งผลสำเร็จของชุมชน นำมาเป็นแนวทางในการศึกษารูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ของทั้ง 4 ชุมชน ดังนี้

#### 4.2 ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลสำเร็จของชุมชนเป้าหมายที่ได้จากการศึกษางานวิจัยเชิงประจักษ์

งานวิจัยเชิงประจักษ์ที่เกี่ยวกับ 4 ชุมชน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับความรู้หรือ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อค้นหาและเข้าใจปัจจัยสำคัญที่เป็นรากฐานของความสำเร็จในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ ของชุมชนเป้าหมาย ดังนี้

**ชุมชนบ้านดอนหมุ่** ปริญญา สิงห์เรือง (2551) ศึกษาวิจัย เรื่อง ชุมชนเข้มแข็ง กรณีศึกษากองทุนหมู่บ้าน ตำบลขามเปี้ย อำเภอดงหลวง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า กระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็งบ้านดอนหมุ่ เกิดจากการที่ชุมชนได้คิดค้นกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอาศัยขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบเครือญาติที่แน่นแฟ้น การนับถือผู้อาวุโสและภาวะผู้นำ เป็นตัวขับเคลื่อนทำให้เกิดกิจกรรม และสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ อย่างประสบผลสำเร็จ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญ รองลงมาคือ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างคนในชุมชน และการเรียนรู้จากขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิม แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นได้จากระบบเครือญาติ คือ พ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่ ผู้อาวุโส และความเชื่อมั่นในผู้นำ แหล่งความรู้ได้จาก โรงเรียนหรือสถานศึกษา ศูนย์เรียนรู้ของชุมชน และกิจการชุมชน

**ชุมชนบ้านตาแย** อภิชาติ สังข์ศรี (2551) ศึกษาวิจัย เรื่อง ปัจจัยที่มีประสิทธิภาพต่อกองทุนหมู่บ้าน ในการจัดตั้งเป็นสถาบันการเงินชุมชนบ้านตาแย หมู่ที่ 11 ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า การมีส่วนร่วม และความพึงพอใจ ในการจัดตั้งสถาบันการเงินชุมชนของสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน อยู่ในระดับมาก แหล่งความรู้ได้จากโรงเรียนหรือสถานศึกษา และจากหน่วยงานต่างๆ ที่ให้การสนับสนุน แหล่งภูมิปัญญา คือ พ่อ แม่ ญาติผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน กระบวนการเรียนรู้ เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน และการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง

**ชุมชนราชธานีอโศก** รินธรรม อโศกตระกูล (2549) ศึกษาเรื่องระบบบุญนิยมในชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี นวัตกรรมสังคมจากภูมิปัญญาพุทธ พบว่า ระบบบุญนิยมเกิดจากพื้นฐานความเชื่อ 4 ประการ คือ พลังของกลุ่มหรือกระบวนการกลุ่ม พลังของศาสนา พลังของธรรมะ และพลังของกรรม ระบบบุญนิยมมีคุณค่าต่อการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านจิตใจและด้านวัตถุ กล่าวคือ สมาชิกชุมชนปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตาทั้งทางกาย วาจา ใจ กอปรกับมีความเท่าเทียมกันในระดับพฤติกรรมและความคิดเห็น ส่วนการจัดสรรทรัพยากรแบบสาธารณโภคีทำให้เสมอภาคกันในการกระจายทรัพยากร ชุมชนจึงมีความผาสุกด้านจิตใจและความอุดมสมบูรณ์ด้านวัตถุพร้อมสำหรับการพัฒนาต่อเนื่อง จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ของชาวชุมชนเป็นการเรียนรู้จากคำสอนของศาสนา และการนำมาปฏิบัติจริงที่เรียกว่า “ปฏิบัติธรรม” โดยมีแหล่งภูมิปัญญา คือ นักบวช พระไตรปิฎก และกิจกรรมของวัด แหล่งความรู้ที่สำคัญคือ ฐานงาน หรือกิจการชุมชน

**ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง** คณะบริหารศาสตร์ และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (2551 ข) ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการในชุมชนฝึกฝน

เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้บริการด้านการศึกษาและฝึกอบรม กรณีศึกษาชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี พบว่า สมาชิกส่วนใหญ่มาจากหลากหลายพื้นที่ แต่ละคนมีวิถีชีวิต ความคิด ความรู้พื้นฐาน และประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่แตกต่างกัน ซึ่งแหล่งภูมิปัญญา ได้มาจาก พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่และการหล่อหลอมจากนักบวช ความรู้ที่ได้ส่วนใหญ่ได้มาจากสถานศึกษา จากงานและกิจการชุมชน ทำให้คนในชุมชนฯ มีมุมมองและความคิดที่แตกต่าง แต่อยู่ในทิศทางเดียวกัน เป็นจุดเริ่มต้นของการวางแผนการบริหารจัดการชุมชนฯ หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ถึงปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภายในชุมชน วิธีการได้มาซึ่งความรู้และภูมิปัญญา ได้จากคำสอนของศาสนา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนในชุมชน ซึ่งหากสมาชิกในชุมชนเข้าใจปัญหาและทราบถึงวิธีการแก้ไขปัญหานั้นได้เป็นอย่างดีแล้ว การให้บริการด้านการศึกษาและฝึกอบรมของชุมชนแห่งนี้ก็จะสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

งานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการองค์ความรู้ เพื่อพัฒนาชุมชน

ฉลุต จันทรมบัติ (2550) ศึกษาวิจัย เรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน พบว่า ปัจจัยแห่งความสำเร็จของรูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน ประกอบด้วย บุคคลมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิถีปฏิบัติ และมีกลไกขับเคลื่อน คือ ศูนย์จัดการความรู้ขององค์กรชุมชน รูปแบบที่มีความเหมาะสมคือองค์กรชุมชนมีระบบกลไกขับเคลื่อนการจัดการความรู้หนุนเสริมการพัฒนาชุมชน บุคลากรเกิดการเรียนรู้มีความเข้าใจเชื่อมั่น สามารถดำเนินการจัดการความรู้ได้อย่างได้ผล

สุจินต์ สิมารักษ์ และคณะ (2549) ศึกษาวิจัย เรื่อง พัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบล อำเภอ ซึ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อค้นหาและฟื้นฟูพลังท้องถิ่นของแต่ละพื้นที่ พบว่า พลังท้องถิ่น ส่วนหนึ่งยังคงเป็นศักยภาพในท้องถิ่น และอีกส่วนหนึ่งเป็นพลังที่เคลื่อนไหวอยู่อย่างต่อเนื่องเป็นพลังสำคัญในการรื้อฟื้นชุมชนท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้นอยู่รอดและสามารถจัดการตัวเองได้ ประกอบด้วย ฐานทรัพยากรเครือข่ายทางสังคม ระบบความรู้ของท้องถิ่น ระบบคุณค่าและความเชื่อ

จากงานวิจัยดังกล่าว พบปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จของทั้ง 4 ชุมชน โดยรวม 5 ประการ ดังนี้

- (1) การมีส่วนร่วม ของพลังท้องถิ่น ซึ่งมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง
- (2) การเรียนรู้ร่วมกันบนพื้นฐานของความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ช่วยให้สมาชิกเข้าใจและหาทางแก้ไขปัญหา
- (3) กระบวนการเรียนรู้ควบคู่ด้วยวิถีปฏิบัติ โดยมีภาวะผู้นำเป็นตัวขับเคลื่อน เพื่อประสานมุมมองและความคิดที่แตกต่าง ให้สามารถขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกันได้
- (4) การพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุ การจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาค (ระบบสาธารณูปโภค)

(5) สมาชิกมีความพึงพอใจ

จากการศึกษาปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จ ในภาคสนามของทั้ง 4 ชุมชน โดยการสำรวจจากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ สังเกต ปรากฏรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้

**4.3 รูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนแห่งการเรียนรู้ จากข้อมูลภาคสนาม**

**ชุมชนบ้านดอนหมู** เป็นชุมชนดั้งเดิม ที่มีอาชีพเกษตรกรรมที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ ผ่านพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ เด็กเรียนรู้จากการเห็นวิธีทำงานของพ่อแม่ทุกวัน เมื่อเติบโตพอที่จะช่วยได้ พ่อแม่ให้ช่วยโดยทำตาม หรือทำจากที่จำได้ให้เห็นจนคุ้นชิน ชุมชนมีกลุ่มผู้นำที่รวมตัวประสานกันได้ดี ซึ่งประกอบด้วย นายธีรชาติ ปลาทอง นายบุญมา แกะมา นายจันทร์แดง โครัตน นายยรรยง จิตศิริกรกุล ฯลฯ เป็นกลุ่มบุคคลที่เฝ้ารู้ เมื่อรับความรู้จากภายนอกจะมาทดลองปฏิบัติและคัดเลือกความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทชุมชน กลายเป็นกลุ่มกิจกรรมชุมชน ใช้ศูนย์เรียนรู้เป็นแหล่งเผยแพร่ ซึ่งชาวชุมชนที่เป็นคณะทำงานจะได้รับความรู้นำไปปฏิบัติและเผยแพร่ต่อในชุมชน การให้การอบรมมีฐานงานและกิจการชุมชนเป็นสถานที่ให้ความรู้ โดยใช้วิธีการสาธิตและบอกเล่าให้เข้าใจ ชุมชนมีวัฒนธรรมประเพณีที่เข้มแข็ง ชาวชุมชนทุกเพศทุกวัยจะเข้าร่วมพิธีกรรมอย่างพร้อมเพรียง

**ชุมชนบ้านด้าย** เป็นชุมชนที่เน้นการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การขับเคลื่อนเริ่มจากผู้นำคือ นายประดิษฐ์ สมชาติ (ผู้ใหญ่บ้านช่วงปี พ.ศ.2544–พ.ศ.2552) ที่เชื่อมั่นในศักยภาพของชาวชุมชน ในการบริหารจัดการเงินทุนที่มีอยู่ โดยการรวมกองทุนต่างๆ หลายกองทุน เป็นสถาบันการเงินชุมชนบ้านด้าย ความรู้ที่นำมาใช้เป็นความรู้พื้นฐานที่ได้มาจากสถานศึกษาและเรียนรู้จากการให้ความรู้โดยหน่วยงานราชการ อาชีพหลักของชาวชุมชนคือ เกษตรกรรม ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัว เช่นเดียวกับชุมชนบ้านดอนหมู เนื่องจากมีการจ้างงานและใช้เทคโนโลยีมากขึ้นประกอบกับเป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ตัวเมืองส่งเสริมให้ลูกหลานศึกษาในระดับที่สูงขึ้น ส่งผลให้อาชีพดั้งเดิมหลายอย่างขาดคนสืบทอดและกำลังจะสูญหาย เช่น การจักสาน ทอผ้า ย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ เนื่องจากขาดคนสืบทอด ชาวชุมชนมีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน การเรียนรู้ที่สำคัญคือเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง

**ชุมชนราชธานีโสภ** เป็นชุมชนชาวโสภ ที่เน้นการถือศีลปฏิบัติธรรม ดำรงอยู่และพัฒนาได้ด้วยความศรัทธาที่มีต่อผู้นำ คือสมณะโพธิรักษ์ การยอมรับในวิถีชีวิตและหลักศีลธรรมที่ตรงกัน การผสมผสานความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้าน วิทยาการสมัยใหม่และความรู้จากในตำรา ระบบบ้านวัดโรงเรียนมีการประสานกลมกลืนเป็นอันหนึ่งกันเดียวกัน การบริหารจัดการชุมชนและร่วมกับเครือข่ายชาวโสภอย่างเข้มแข็ง ระบบส่วนกลาง

แบบสาธารณโภคีช่วยสร้างแรงจูงใจให้มีความสนใจในการประกอบกิจกรรม กิจกรรมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ประกอบกิจกรรมชุมชนรวมถึงการเข้าร่วมและจัดกิจกรรมประเพณีร่วมกับเครือข่ายชาวโคกอย่างต่อเนื่อง อุปสรรค คือ การเคลื่อนไหวขัดเจนทางการเมือง ถูกจัดให้อยู่ฝ่ายตรงข้ามกับชุมชนส่วนใหญ่ที่อยู่รอบข้าง

**ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง** เป็นอีกชุมชนหนึ่งของชาวโคก เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการศึกษา สาขาเศรษฐกิจพอเพียง คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี อาชีพหลักคือ กลีกรมไร่สารพืช กิจกรรมร้านค้าขายอาหารมังสวิรัตินราคา 0 บาท (ให้รับประทานโดยไม่ต้องจ่ายเงิน) เป็นสถานที่ให้การศึกษาดูงานหรือฝึกอบรมสำหรับนักศึกษาและผู้สนใจทั่วไป ด้วยวิธีการ สาธิต บอกเล่า ให้ฝึกลงมือปฏิบัติ ความรู้และภูมิปัญญาของชาวชุมชน ได้จากการบอกสอนของนักบวช การเข้ารับการอบรมธรรมะจากเครือข่าย ได้จากสถานศึกษา ความรู้ในการประกอบอาชีพได้รับจากครอบครัวคือ พ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ ต่อมา มีการเสริมกิจกรรมการให้ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพสภาพแก่ประชาชนทั่วไป โดยแพทย์วิถีธรรม นำโดยนายใจเพชร กล้าจน และคณะทำงานจิตอาสา ให้ความรู้โดยการบอกสอน สาธิตควบคู่กับการปฏิบัติ

เปรียบเทียบรูปแบบองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นจาก 4 ชุมชน พบว่า ชุมชนบ้านคำแยบเน้นด้านเศรษฐกิจ ส่วนชุมชนบ้านดอนหมูเน้นวิถีชีวิตแบบพอเพียงของชนบท ชุมชนบ้านดอนหมูมีการสืบทอดวิถีชีวิตแบบชาวอีสานดั้งเดิม ได้มากกว่าชุมชนบ้านคำแยบ ชุมชนราชธานีโคก มีการปฏิบัติธรรมเคร่งครัดกว่าชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง ที่เน้นการพัฒนาด้านจิตใจ และมีวิถีชีวิตมาจากแบบแผนเดียวกัน ชุมชนชาวโคก ทั้ง 2 ชุมชนมีความแตกต่างกับ ชุมชนบ้านดอนหมูและชุมชนบ้านคำแยบที่เป็นชุมชนอีสานทั่วไป คือ การมีระบบสาธารณโภคี (บริโภคและอุปโภคร่วมกัน) ชาวชุมชนมาจากหลากหลายพื้นที่ มีการศึกษาประสบการณ์ หลากหลาย มีการรวมกลุ่มกันทำงาน สามารถหมุนเวียนสลับเปลี่ยนหน้าที่การทำงาน เป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการผลิต ส่วนชาวโคก มีบ้านวัดโรงเรียนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่แยกส่วน ชาวชุมชนถือศีลปฏิบัติธรรมและอยู่ประจำ อีก 2 ชุมชนทั่วไป เดินทางไปกลับระหว่างบ้านกับโรงเรียน และบ้านกับวัด การเข้าวัดเน้นการทำบุญทำทานและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ระบบเศรษฐกิจ อาชีพ และกรรมสิทธิ์เป็นระดับครอบครัว ต่างจากชุมชนชาวโคกที่เป็นของส่วนกลาง ทั้ง 4 ชุมชน เป็นชุมชนที่มีอาชีพกสิกรรม ตั้งอยู่และพัฒนาได้ด้วยระบบอาวุโส โดยชาวโคกเคารพศรัทธากันด้วยศีล มีการสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ของตนเอง

**4.4 การตรวจสอบความถูกต้อง และใช้ได้ของความรู้ชุมชน** โดยภาพรวมชาวชุมชนเมื่อรับความรู้จากนอกชุมชน จากแหล่งอื่น หรือจากการศึกษาด้วยตนเอง กลุ่มผู้นำหรือชาวบ้านบางส่วนนำความรู้มาลงมือปฏิบัติจริง เช่น นายธีรชาติ ปลาทอง ผู้นำ

ชุมชนบ้านดอนหมู ได้รับองค์ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ จากแพทย์วิถีธรรม อำเภอดอนตาล จังหวัดมุกดาหาร ได้รักษาตนเองจนหายจากอาการเจ็บป่วย ให้สมาชิกชุมชน เข้ารับการอบรมและศึกษาเพิ่มเติม เป็นการคัดสรรนำความรู้ที่ได้จริงในสภาพแวดล้อมของชุมชนมาปฏิบัติต่อและต่อยอดองค์ความรู้ จากประสบการณ์เดิม การเรียนรู้ร่วมกัน การรับองค์ความรู้ใหม่ โดยเฉพาะองค์ความรู้ที่ได้จากการลงมือปฏิบัติซ้ำๆ บ่อยๆ นอกจากนี้ มีการนำความรู้มาแก้ไขปัญหาที่ตนประสบอยู่ ใช้ตนเองเป็นตัวทดลอง ทำให้ได้ข้อสรุปและปรับใช้อย่างได้ผล แล้วเผยแพร่แก่สมาชิกในชุมชนและผู้มาศึกษาเรียนรู้ในชุมชน

**4.5 การเปลี่ยนแปลงขององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น** ความรู้ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุตามปัจจัย และการพัฒนาด้านจิตใจของคนในชุมชน เพื่อชีวิตที่ดีขึ้น และการแก้ไขปัญหาที่ได้ผลกว่าเดิม เช่น ชาวบ้านดอนหมู เดิมใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ในการทำเกษตร ก่อให้เกิดปัญหาเศรษฐกิจ สุขภาพ ปัจจุบันได้รณรงค์ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ จนเกิดธนาคารปุ๋ยชีวภาพตำบลปุ๋ยเคมี ชุมชนบ้านตำแย ลดและงดการจัดกิจกรรมที่เป็นไปด้วยความฟุ่มเฟือย เช่น การจัดงานปีใหม่ งานสงกรานต์ ที่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย โดยมีพิธีที่เรียบง่ายที่สุด และงดการจัดตลาดนัดที่เปิดกว้างให้จำหน่ายสินค้าทั่วไป มาเป็นการจัดตลาดนัดแลกเปลี่ยนเฉพาะคนในชุมชน เพื่อลดความฟุ่มเฟือยในชุมชน ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงใช้หญ้าคามุงหลังคาบ้านและอาคารส่วนกลาง มีปัญหาอายุการใช้งานได้เพียง 3-4 ปี ต้องเปลี่ยนบ่อย สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะบ้านดิน ที่อาจได้รับความเสียหายจากหลังคารั่ว จึงเปลี่ยนมาใช้สังกะสีแทนการใช้หญ้าคามุงหลังคาที่พักอาศัย ส่วนชุมชนราชธานีโคก ปกติจัดอบรมธรรมะสำหรับญาติธรรมทั่วประเทศโดยไม่มีการประเมินผล ปี 2554 มีการอบรมให้ความรู้และภูมิปัญญา ชื่อว่า “วิชาลัยบรรดาบัณฑิตบุญนิยม” (ว.บบบ.) ในรูปแบบที่เปลี่ยนไปจากปกติ คือ มีการกำหนดคุณสมบัติ การรับสมัคร มีหลักเกณฑ์การให้คะแนน การประเมินผล จัดระดับ ประกาศผล และมีพิธีรับใบประกาศสำหรับผู้สอบผ่าน ซึ่งปฏิบัติอย่างเป็นขั้นตอน ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความกระตือรือร้น บรรยาการศึกคักขึ้น

**4.6 การสื่อสารภายในชุมชนของทั้ง 4 ชุมชน** คือ หมั่นประชุมปรึกษาหารือ บอกกล่าวกัน และใช้เสียงตามสาย ในการสื่อสาร ยกเว้นชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียงจะใช้วิธีบอกต่อกันด้วยวาจาเพราะสมาชิกมีจำนวนน้อยและอยู่ในพื้นที่จำกัด การสื่อสารภายนอกที่สำคัญคือ การให้การอบรม ศึกษาดูงานแก่บุคคลภายนอกและเยาวชน พิเศษคือ ชุมชนราชธานีโคก มีการผลิตรายงานวิทยุ โทรทัศน์ ออกเผยแพร่ให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ด้วย

**4.7 ตัวอย่างปัญหาและจุดอ่อนของชุมชน ที่ได้รับการแก้ไข โดยใช้ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น**

**ชุมชนบ้านดอนหมู** เดิมมีป่าจำนวนมากได้แก่ ป่าดอนใหญ่ ป่าดอนงู ป่าดอนบาก ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ ไปด้วยพืชพันธุ์และมีสัตว์ป่าจำนวนมาก ปี พ.ศ. 2521-2522

รัฐบาลมีนโยบายผนวกกับภาคเอกชน ส่งเสริมการเกษตรเพื่อการส่งออก ให้ชาวบ้านลงทุนปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการบุกรุกทำลายป่า เหลือพื้นที่ป่าเพียง 200 ไร่ กลุ่มผู้นำชุมชนได้มีการต่อสู้ เพื่อให้ได้ป่ากลับคืนมา โดยใช้ความรู้ทางกฎหมาย เรียกร้องจากรัฐบาลจนมีการหยุดการกระทำ จากนั้นก็ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าของป่า โดยการประชุมทำความเข้าใจ ซึ่งได้รับความร่วมมือด้วยดี ชาวบ้านมอบพื้นที่ป่าคืนให้กับส่วนกลาง มีการบริจาคที่ดินเพิ่มจากผู้นำชาวบ้านและผู้ที่เห็นประโยชน์ เช่น นายจันทร์แดง โครรัตน์ ผู้นำชุมชน 25 ไร่ นายสี วงษ์พรมมา 56 ไร่ นายสา กลิ่นแก้ว 32 ไร่ และคนอื่นๆ รวม 26 ราย พื้นที่ป่าที่ได้รับบริจาคมีทั้งหมด 426 ไร่ จากนั้น ชาวบ้านร่วมกันกำหนดระเบียบในการดูแลรักษาป่า แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร นำมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ สามารถใช้ไม้จากป่าเพื่อการก่อสร้างและซ่อมแซมบ้านได้ตามระเบียบที่กำหนด ปัจจุบันมีเนื้อที่ป่าทั้งหมดรวมจำนวน 626 ไร่

**ชุมชนบ้านคำแย** ปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชน ชาวบ้านจะตั้งกฎกติการ่วมกัน โดยมีการประชุมที่ประกอบด้วยผู้นำจากบ้าน วัด โรงเรียน ผู้อาวุโส และปราชญ์ชาวบ้าน มาร่วมรับทราบ ให้ชาวชุมชนใช้สิทธิ์เต็มที่ ซึ่งทุกคนยอมรับพร้อมที่จะปฏิบัติตาม หากฝ่าฝืนก็มีบทลงโทษ เช่น หากมีการทะเลาะวิวาทกันเกิดขึ้นจะต้องโดนปรับด้วยเงิน ไม่มีการเรียกใช้งานในชุมชน และพระในวัดไม่รับกิจนิมนต์ไปทำพิธีในบ้านดังกล่าว

**ชุมชนราชธานีโสภ** มีปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝน เกือบทุกปี ส่งผลเสียหายต่อพื้นที่เพาะปลูก สิ่งของ ที่อยู่อาศัย สิ่งแรกที่ต้องทำสำหรับชาวชุมชนซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติธรรม คือ การทำใจไม่ให้เกิดความทุกข์ หาวี้อยู่กับน้ำให้ได้ โดยอาศัยผู้นำทางจิตวิญญาณ คือ สมณะโพธิรักษ์ ให้สติและปัญญา จนสามารถอยู่ได้อย่างปกติสุขทั้งกรณีปกติและกรณีน้ำท่วม มีการจัดงานฉลองน้ำ เพื่อพบปะสังสรรค์ของชาวชุมชนและเครือข่ายชาวอโศก ทำแพผักจากวัสดุเหลือใช้ สามารถปลูกพืชผักได้ทุกฤดูโดยไม่ต้องรดน้ำ มีการซื้อที่ดินในหมู่บ้านใกล้เคียงที่น้ำไม่ท่วมเพื่อการเพาะปลูกให้เพียงพอสำหรับการบริโภค ปลูกสร้างบ้านเรือนและอาคารส่วนกลางให้มีใต้ถุนสูงหรือถมดินให้สูงก่อนการก่อสร้าง นอกจากสามารถช่วยเหลือตนเองแล้วยังสามารถช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมที่อื่นๆ ได้ด้วย เช่น ไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมครั้งร้ายแรงที่กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2554 ชาวชุมชนใช้วิถีวิถีให้เป็นโอกาส ในการพัฒนาจิตใจ สามารถมีสติอยู่กับปัญหาอย่างรู้เท่าทันและเอาชนะปัญหา

**ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง** ได้รับการจัดสรรที่ดินให้เป็นที่อยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่กว้างว่างเปล่า สภาพดินขาดอินทรีย์วัตถุ น้ำท่วมขังในฤดูฝน ก่อให้เกิดความเสียหายแก่พื้นที่เพาะปลูก ชาวชุมชนที่มีประสบการณ์ มีความชำนาญพิเศษในการทำสิกรรมหลายคน ได้พยายามใช้ความรู้ที่มีอยู่ ปรับปรุงพื้นที่ ทำคูคันทั้งบริเวณโดยรอบและภายในชุมชน เพื่อระบายน้ำออกจากพื้นที่ให้เร็วที่สุด ไม่เกิดผลกระทบตอพืชผักในชุมชน

ยกระดับพื้นที่ให้สูงเป็นแปลงหรือคูคันสำหรับปลูกพืชยืนและพืชผักอื่นๆ พื้นที่ที่ถูกขุดนำไปยกระดับ จะเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการทำนา จากการลงมือปฏิบัติพบว่าพื้นที่โดยรอบเหมาะสำหรับการทำนามากที่สุด ที่ได้ผลคือการทำนาไร่และนาหยอด สามารถปลูกข้าวได้ สำหรับการบริโภคเพียงพอตลอดปี หลังฤดูทำนาสามารถปลูกพืชผักได้ด้วย ที่ได้ผลดีคือพืชตระกูลหัว

#### 4.8 ปัญหาชุมชนที่มีอยู่ในปัจจุบัน

**บ้านดอนหมู** นโยบายของรัฐบาลหรือทางราชการ ที่กำหนดให้ชุมชนทั่วไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นไปเพื่อตอบสนองภาคเศรษฐกิจ โดยไม่คำนึงถึงคุณธรรม จริยธรรมเท่าที่ควร เช่น การสนับสนุนให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทางราชการสร้างถนนคอนกรีตให้หมู่บ้าน โดยที่ชุมชนต้องการคงความเป็นชุมชนชนบทแบบวิถีชีวิตดั้งเดิม

**ชุมชนบ้านตาแย** มีระบบเศรษฐกิจที่ดี ชาวชุมชนมีกิจการส่วนตัวมาก จะเป็นลักษณะตัวใครตัวมัน มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์กันในชุมชน ทำให้เกิดความห่างเหิน ขาดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเท่าที่ควร ครูไม่ได้อยู่ชุมชนเป็นหลัก โรงเรียนแยกส่วนห่างจากชุมชน ไม่ได้อยู่บริเวณเดียวกัน

**ชุมชนราชธานีโสภ** สมาชิกชุมชนที่เข้ามาอยู่ใหม่ ยังไม่เคยชินกับระบบสาธารณสุข โภคี หรือรายละเอียด ในเรื่องการถือศีลปฏิบัติธรรม ทำให้เกิดปัญหาการปกครอง เพื่อไม่ให้ผิดระเบียบและกฎเกณฑ์ชุมชน ความสัมพันธ์กับภายนอก เด็กที่มาเรียนและอยู่ประจำในชุมชน เห็นตัวอย่างที่ไม่ดีจากผู้ใหญ่แล้วเอาอย่าง เมื่อกลับไปบ้านในช่วงปิดภาคเรียน พบสิ่งแฉดล่อมไม่ดีนำกลับมาใช้ในชุมชน

**ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง** ชาวชุมชนมีข้อบกพร่องด้านการปฏิบัติธรรม การยึดมั่นความคิด ที่ฐิของตนเองมากกว่า รับฟังความคิดเห็นของคนอื่น ทำให้ขัดตกลงจากการประชุม เมื่อลงมือปฏิบัติไม่ได้ผล การสื่อสารไม่กระจ่าง มีข้อบกพร่องในศีลข้อ 4 คำพูดยังไม่สำรวมเท่าที่ควร ด่วนสรุป ซึ่งก่อให้เกิดการขัดแย้งหรือถือสากันได้

#### ปัญหาโดยภาพรวม

(1) ในเรื่องของ การถือศีล คุณธรรม จริยธรรม คนส่วนมากรู้และเข้าใจ แต่ละเลยไม่นำมาประพฤติปฏิบัติ ที่ปฏิบัติก็เป็นเพียงความเชื่อ เป็นพิธีกรรมมากกว่า ไม่ใช่เป้าหมายที่แท้จริง

(2) การศึกษาของชุมชนที่ไม่สามารถสร้างเยาวชนให้มีคุณธรรม จริยธรรม จะมีปัญหา

(3) บนความเชื่อที่ว่า แนวทางของชาวอโศก ไม่ใช่ศาสนาพุทธ ทำให้ถูกมองข้ามเนื้อหา ของการประพฤติปฏิบัติ เป็นปัญหาในการเชื่อมโยง ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น หน่วยงานราชการ หรือโครงการวิจัยต่างๆ

## 5. สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ชุมชนบ้านดอนหมุ และชุมชนบ้านตำแย อาศัยประชาธิปไตยแบบชาวบ้าน ในการดำเนินกิจกรรม เริ่มตั้งแต่การรับรู้ปัญหาาร่วมกัน รวมตัวกันประกอบกิจกรรมชุมชน ต่อยอดองค์ความรู้ตามเหตุปัจจัยและความพร้อมทางด้านวัตถุและจิตใจ เป็นส่วนของภูมิปัญญาอีสาน เมื่อเกิดเหตุการณ์ช้ำวายากหมากแพง ภัยธรรมชาติ หรือกิจกรรมที่ไม่สามารถดำเนินงานได้ด้วยคนเดียว ชาวบ้านจะรวมตัวกันในการแก้ไขปัญหา ซึ่งสังคมชาวอีสานจะมีระบบเครือญาติ ความเป็นคนบ้านเดียวกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

สำหรับชุมชนชาวโศกทั้ง 2 ชุมชน เน้นการพัฒนาด้านจิตใจ วัตถุประสงค์ของแต่ละคนคือ การลดละกิเลสส่วนตน และการเสียสละให้กับสังคม การพัฒนาจิตใจส่งผลต่อชุมชน การปฏิบัติธรรมได้ดี ชุมชนก็เจริญตามไปด้วย เพราะผู้พัฒนาตนได้ดีแล้วจะขยันอดทน ทำงานได้มากและมีประสิทธิภาพ อยู่กันอย่างสันติสุข ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของภูมิปัญญาอีสานที่เน้นด้านคุณธรรม จริยธรรม

คนอีสานในอดีต จะมีระบบอาวุโส ในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน หากมีปัญหาข้อขัดแย้งในชุมชน จะใช้วิธีไกล่เกลี่ย โดยผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ผู้อาวุโส จัดว่าเป็นผู้มีความรู้ ภูมิปัญญา และประสบการณ์มากกว่า เป็นผู้คอยให้คำปรึกษา ชุมชนทั้ง 4 ก็ได้อาศัยพึ่งพาผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนไว้เป็นผู้แนะนำและที่ปรึกษา หรือพาทำ จากการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม โดยภาพรวม การให้ความสำคัญในปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของชุมชนพบว่า ทั้ง 4 ชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับการจัดสรรทรัพยากรที่เสมอภาคเป็นธรรมหรือความพึงพอใจของสมาชิกเท่ากันหรือมากกว่าปัจจัยอื่นๆ แสดงให้เห็นว่าชุมชนเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตนที่พึงได้รับ บางชุมชนหรือชาวบ้านบางคนโดยเฉพาะชุมชนชาวโศกจะนิยมการให้มากกว่าการรับมาเป็นของของตน ซึ่งถือว่าเป็นบุญ เป็นความดี เป็นความเจริญด้านจิตใจ ที่ส่งผลต่อชุมชนในส่วนที่รับกับรับเพียงส่วนที่พึงมีพึงได้ ทำให้เกิดความสงบร่มเย็นในชุมชน ไม่คำนึงถึงความพึงพอใจส่วนตน แต่ทำงานตามความเหมาะสม บางครั้งต้องขัดใจตนเองเพื่อลดละความเห็นแก่ตัว บุคลากรชาวโศก สามารถหมุนเวียนกันในเครือข่ายได้ทุกแห่ง มีข้อดีคือมีองค์ความรู้ที่หลากหลายในชุมชนแต่ละแห่ง ข้อเสียคือแต่ละที่จะมีสภาพแวดล้อมองค์ประกอบที่ต่างกัน ความรู้และภูมิปัญญาจากท้องถิ่นหนึ่งอาจใช้ไม่ได้ผลในท้องถิ่นอื่น ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากในการเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก เช่น การทำสิกรรม การแก้ไขปัญหาหน้าท่วมขัง มีคนจำนวนหนึ่งในชุมชนบ้านดอนหมุและชุมชนบ้านตำแย ไม่เชื่อมั่นในวิธีการทางเกษตรอินทรีย์ ไม่พยายามศึกษาวิธีการทำปุ๋ยใช้เอง ทั้ง 4 ชุมชนขาดแคลนเยาวชนผู้สืบทอดงานหัตถกรรมชุมชน เช่น การจักสาน ทอผ้า ย้อมผ้า ด้วยสีธรรมชาติ โดยเฉพาะการทอผ้ากลีบบัวที่มีชื่อเสียงของชุมชนบ้านตำแย ซึ่งอาจต้องสูญหายไปพร้อมกับผู้เฒ่าผู้แก่ในยุคนี

### สรุปปัจจัยที่สนับสนุนองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

- (1) คุณภาพของคน ที่เกิดจากการพัฒนาตนเอง การเรียนรู้จากกิจกรรมชุมชน การรับการถ่ายทอดทั้งภายในและนอกชุมชน
- (2) การมีส่วนร่วม ได้แก่ 1) การรับรู้ปัญหาร่วมกัน 2) การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชน 4) การเรียนรู้ร่วมกัน
- (3) ผู้นำและผู้ตาม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้นำที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนชุมชน 2) ระบบอาวุโส 3) ผู้นำที่มีความชำนาญพิเศษ 4) ชาวชุมชนในฐานะผู้ตาม
- (4) วัฒนธรรมชุมชนอีสาน เช่น การช่วยเหลือ แบ่งปัน เสียสละ ขยัน อดทน
- (5) กฎระเบียบของชุมชน ที่มีความสอดคล้องกับเรื่ององค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

### ข้อเสนอแนะ

- (1) การจัดการศึกษา ควรสอนให้คนรักและเห็นคุณค่าท้องถิ่นของตนเอง ปรับหลักสูตร นำวิชา ศิลธรรม หน้าที่พลเมือง ที่เคยมี กลับมาใช้
- (2) ปรับเปลี่ยนค่านิยมแบบทุนนิยม หรือวัตถุนิยม ที่ยิ่งเอาเปรียบได้มากเท่าไรยิ่งเป็นความสำเร็จเท่านั้น ย้อนกลับคืนสู่ “ทางเกวียนสายเก่า” คือวัฒนธรรมไทยดั้งเดิม ที่มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันเสมือนญาติ คนบ้านเดียวกัน หรือ คนไทยด้วยกัน
- (3) การทำตนให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่น ทั้งในเชิงรุก เช่นความขยัน เสียสละเพื่อส่วนรวม และเชิงรับ เช่น ความประณีตประหยัด ซื่อสัตย์ ลดละอบายมุข ซึ่งตัวอย่างที่ดีมีค่ากว่าคำสอน
- (4) ควรมีการฟื้นฟู ระบบท้องถิ่น เช่น บทอาขยานไทย โคลงโลกนิติ ภาษิต คำพังเพย ฯลฯ เพื่อปลูกฝังคุณธรรมพื้นฐานสามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ด้วย
- (5) รมรณรงค์ยกย่องคนดีทุกระดับ เพื่อเป็นตัวอย่างในการทำมาดี ส่งเสริมกิจกรรมจิตอาสาที่เป็นประโยชน์แก่สังคม

### กิตติกรรมประกาศ

บทความฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง การบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 4 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเสนอรูปแบบใหม่ของชุมชนแห่งการเรียนรู้ โดยมี ผศ.ดร.ทวีศักดิ์ วั่งไพศาล และ ดร.จิรวัฒน์ เวชแพศย์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ได้รับทุนอุดหนุนจากงานบัณฑิตศึกษา คณะบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ปีงบประมาณ 2553

## เอกสารอ้างอิง

- คณะบริหารศาสตร์ และชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 2551 ก. **การจัดการความรู้ในชุมชนภายใต้โครงการการจัดการความรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง**. การศึกษาค้นคว้าอิสระ คณะบริหารศาสตร์: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- คณะบริหารศาสตร์ และ ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี. 2551 ข. **รายงานการวิจัย ระบบการ บริหารจัดการชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี: การบริหารภายในชุมชน และการให้บริการด้าน การศึกษาและฝึกอบรม**. คณะบริหารศาสตร์: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- เคน จันทรวงษ์. 2549. **ภูมิปัญญาท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร: พัฒนาวิชาการ.
- ฉลาด จันทรมบัติ. 2550. **การพัฒนารูปแบบการจัดการความรู้องค์กรชุมชน**. วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษาคุณวุฒิปริญญาตรี: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชุมชนฝึกฝนเศรษฐกิจพอเพียง. 2554. **Sufficiencythai**. <http://sufficiencythai.wordpress.com>. 2 กันยายน.
- บุญเลิศ ธงสะอาด และสมศักดิ์ บุญชู. 2551. **รูปแบบความเป็นสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็งและยั่งยืน: กรณีศึกษา 3 ชุมชน ในจังหวัดอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี: สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จังหวัดอุบลราชธานี
- เบญจวรรณ นาราสัจจ์. 2552. **ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาอีสาน**. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.
- ประจักษ์ บุญอารีย์. 2553. **คมภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาอีสาน**. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- ปริญญา สิงห์เรือง. 2551. **ชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนบ้านดอนหมู ตำบลขามเปี้ย อำเภอดงเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- รินธรรม อโศกตระกูล. 2549. **ระบบบุญนิยมในชุมชนราชธานีอโศก จังหวัดอุบลราชธานี: นวัตกรรมสังคมจากภูมิปัญญาพุทธ**. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ: กระทรวงวัฒนธรรม.
- วรรณ เลิศวิจิตรจรัส และอรพิน ชูเกาะทวด. 2549. **น่านาเรื่องราวการจัดการความรู้**. กรุงเทพมหานคร: บิรมแอตเวอร์ไทซิง.
- วันชัย พลไกร. 2550. **ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสำเร็จของหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาบ้านด้าย ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี.

- วิกิพีเดีย. 2555. **อุทกภัยในประเทศไทย พ.ศ. 2554**. <http://th.wikipedia.org/wiki>. 29 กุมภาพันธ์.
- ศูนย์เรียนรู้เชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2551. **คู่มือการสร้างและพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชน ด้านการพัฒนาสังคมและสวัสดิการ**. กรุงเทพมหานคร: ธเนศวรพรินติ้ง.
- สนธยา พลศรี. 2550. **เครือข่ายการเรียนรู้ในงานพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์.
- สนั่น ชูสกุล. 2552. **บทบาทองค์กรพัฒนาเอกชนในการจัดการความรู้ชุมชน บทเรียนจากอีสาน**. <http://us.thaingoo.org/webboard/view.php?id=1580>. 15 กันยายน.
- สัญลักษณ์ เทียมถนอม. 2543. **การศึกษาไทยในสถานการณ์โลก**. กรุงเทพมหานคร: ดีแอลเอส.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขต 5 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2549. **การประเมินเชิงศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงจากปราชญ์ชาวบ้าน กรณีศูนย์ฝึกปราชญ์อำเภอโคกอุบลราชธานี: ศูนย์ฝึกอบรมปราชญ์อำเภอโคก**.
- สำนักงานหมู่บ้านและกองทุนแห่งชาติ. 2554. **บ้านดำแย หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น**. <http://www.villagefund.or.th/mobile/submore.asp?pageid=4> กรกฎาคม.
- สีลาภรณ์ นาคทรพ และคณะ. 2539. **รายงานการศึกษารูปแบบการดำเนินงานในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครูและโรงเรียนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาระงาเด็กในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สุจินต์ สิมารักษ์ และคณะ. 2549. **พัฒนากลไกการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นระดับตำบล อำเภอ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุวัฒน์ คงแป้น. 2545. **วิถีไท วิถีทางสู่ชุมชนพึ่งตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทรวมพรรณ.
- สุวิชา เพียรราษฎร์. 2550. **10 วิถีชาติ 51**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ตะวันออก.
- เสรี ชาเลา และ เรืองยศ จันทศิริ. 2544. **กระบวนการเรียนรู้ของประชาชน**. นครสวรรค์: วิธีการพิมพ์.
- เสรี พงศ์พิศ. 2532. **ความหวังใหม่ของสังคม**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์.
- อภิชาติ สังขศิริ. 2551. **ปัจจัยที่มีประสิทธิภาพต่อกองทุนหมู่บ้านในการจัดเป็นสถาบันการเงินชุมชนบ้านตำแยหมู่ที่ 11 ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี**. การค้นคว้าอิสระปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

อุทัย ดุลยเกษม. 2545. **ศึกษาเรียนรู้ ภาค 2**. กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิสตรัสตริสฤตวิงศ์.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2544. **ภูมิปัญญาอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง  
แอนด์พับลิชชิ่ง.

Hoochie Coochie Man. 2554. **ดอนหมุ่มบ้านเศรษฐกิจพอเพียง**. <http://www.siamsouth.com/index.php?topic>. 4 กรกฎาคม.

Iris Kunze. 2012. **Social innovations for sustainable way of living Intentional communities and Ecovillages as experimental learning fields for socio-ecological sustainability**. <http://Gemeinschaftsforschung.uni-muenster.de>. 10 March.

Supawon. 2554. **ลงแขกที่โรงเรียนชานาเกษตรอินทรีย์**. <http://www.oknation.net/blog/print.phpd>. 4 กรกฎาคม.